

DJELATNOST SAVEZA ARHIVSKIH RADNIKA JUGOSLAVIJE U PERIODU
IZMEĐU V I VI KONGRESA I RAD VI KONGRESA (Cetinje—Kotor,
16—19. X 1968. god.)

U periodu između V i VI kongresa Saveza arhivskih radnika Jugoslavije done-
seno je nekoliko zakonskih propisa. Na osnovu novih ustava, donijeta su tri savezna
zakona, zatim republički zakoni o izmjenama zakona o arhivima i arhivskoj građi,
kao i novi republički zakoni. Ove činjenice treba istaći najviše zbog toga što je pri-
mjena propisa značila »bitnu prekretnicu u radu arhivskih ustanova«.1) Kada se
prosuduje sve ono što su arhivski radnici Jugoslavije uradili i šta su mogli da urade
u periodu između dva kongresa, moraju se uzimati u obzir sve posljedice koje su
izazvane gore pomenutim potezima u oblasti društvenog upravljanja, novog načina
finansiranja, i svim aktivnostima pojedinaca, institucija i društva u cjelini.

Osnovni zadaci Saveza u proteklom periodu razrađeni su u zaključcima Skupšti-
ne, odnosno u četverogodišnjem planu Izvršnog odbora i Predsjedništva saveza. Na
žalost, mora se konstatovati da se plan nije mogao u potpunosti realizovati.
Tačno je da su za nepunu godinu i po dana »presušila« dva glavna izvora Saveza
(Savezni fond za finansiranje izdavačke djelatnosti, te dotacije iz saveznog budžeta),
ali se ne bi moglo eksplicitno tvrditi da je »jedini uzrok« neizvršenju plana — nedo-
statak finansijskih sredstava.

Na tri savezna savjetovanja arhivskih radnika raspravljalo se o pitanjima izu-
zetne vrijednosti (razgraničenje fondova — 1965. godine; o načelu za odabiranje arhiv-
ske građe; o načelu evidentiranja arhivske građe i registraturskog materijala; o pre-
poruci za korišćenje arhivske građe — 1966. godine; arhivska zgrada, oprema arhiv-
skih spremišta; čuvanje i razmještanje, arhivske građe na policama; osobine, čuvanje,
konzervacija i restauracija arhivske građe; čuvanje filmova i magnetofonskih traka).
Posljednjih pet tema bile su predmet rada Trećeg savjetovanja koje treba apostrofi-
rati po tome što »Arhivist« ne samo što nije objavio referate (kako je bilo odlučeno)
nego nije donio nijednu noticu o održanim savjetovanjima.

U maju 1968. godine, zahvaljujući svesrdnim naporima Saveza, izašla je publika-
cija: »Moderni arhivi. Principi i tehnika rada« od Th. R. Schellenberg-a (SAD) u
prevodu K. Nemeta i S. Davidovića. S obzirom na to da je riječ o kvalitetnom pri-
ručniku, koji, bez sumnje, može biti od izuzetne koristi svakom arhivisti u praktič-
nom radu, začuđuje konstatacija iznesena u izvještaju da je mali broj prodat »i u
Sarajevu«.

Na izradi jugoslovenskog udžbenika iz arhivistike, jednom od primarnih zada-
taka Saveza, urađeno je vrlo malo. Kada se govori o tome da finansijska sredstva
nisu bila isključivi razlog neispunjenju postavljenih zadataka, onda se mislilo i na
ovaj posao. Naime, Predsjedništvo i Izvršni odbor su se angažovali na realizaciji ovog
zadatka. Bila su obezbijedena i sredstva. Čak su isplaćene i akontacije, ali ugovoreni
radovi nisu mogli biti prikupljeni. U izvještaju se navode, i svi »krivci«, od Pred-
sjedništva i predsjednika, pa do odgovornog urednika, i redakcije. Zaista čudno da
se ostalo samo na konstataciji kad se zna da su u ovoj akciji bila angažovana sva
republička društva i svi arhivi.

Nešto slično se može reći i za sudbinu jugoslovenske stručne arhivske termino-
logije. Iako je rad na njoj započet još krajem 1963. godine(!), iako je »Arhivski
pregled« nudio sredstva za sastanak grupe i troškove štampanja, sedmogodišnja za-
misao i odluka nisu otišli dalje od jednog umnoženog materijala. Posljedica toga je
da arhivisti Jugoslavije ni dan-danas nemaju zvaničnog terminološkog arhivističkog

rječnika, već se gotovo »svaki arhiv služi svojim posebnim terminima pa čak i zakonodavni propisi kao i stručna literatura puni su različitih termina za jednu te istu stvar«.¹⁾ Interesantno je da ovaj zajednički problem arhiva Jugoslavije nije naišao na širi interes u stručnim časopisima.

U radu na izradi vodiča kroz arhive Jugoslavije nije urađeno ni približno od planiranog. Ali odluka da se vodič ne radi centralizovano — na saveznom nivou — nego u društvima i arhivima, ipak obećava da će se ovaj posao uz koordinaciju Saveza — okončati.

Na planu međunarodne saradnje održavani su brojni kontakti putem konferencija »Okruglog stola arhiva«, Međunarodnog kongresa, razmjene arhivskih radnika. Savez je posredstvom svojih predstavnika — delegata učestvovao i u izvjesnim samoupravnim organima i komisijama raznih organizacija, a nije izostala ni saradnja sa srodnim stručnim organizacijama.

Djelatnost Saveza znatno više je izražena u radu osnovnih organizacija — republičkih društava arhivskih radnika. Prostor ne dozvoljava da se bar i registruju neki skupovi, a kamoli ostala djelatnost.

Ocjena rada arhivista u periodu između V i VI kongresa, uzimajući u obzir i objektivne i subjektivne činioce, ipak je pozitivna. Ali se može reći i to da je učinak Saveza mogao biti, odnosno morao je da bude bolji. U izvještaju ima dosta samokritičkih mjesta na adresu samih arhivista i arhiva (a propos članarine i redovitog izdavanja »Arhivista«). Međutim, kritički odnos je, sam po sebi, nedovoljan. Očito je da dosad nije uslijedila i svestrana i odlučna akcija.

Skupština je jednoglasno usvojila neke izmjene i dopune Statuta. Izabrani su: novi Izvršni odbor, Nadzorni odbor, Uredivački odbor časopisa »Arhivist« (Jože Žontar, glavni i odgovorni urednik). Novi predsjednik Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije je Božidar Manić, direktor Arhiva Srbije. Odlučeno je da se naredni, VII kongres, održi u Bosni i Hercegovini.

U radu VI kongresa podneseno je više referata. Prvog dana (16. X 1968) na Cetinju su podnesena dva vrlo zanimljiva saopštenja (dr Slavko Mijušković: Njegoš i arhivi, i dr Niko Simov Martinović, Cetinje, Istorijski razvitak i kulturno-istorijske institucije). Na početku rada Kongresa u Kotoru (17. i 18. X) najprije je otvorena izložba publikacija arhivskih organizacija u Jugoslaviji, a potom je Života Antić, šef Diplomatskog arhiva-Beograd usmeno izlagao o sprovođenju načela odabiranja arhivske građe. Trećeg dana Kongresa Miloš Milošević, viši arhivist Istorijskog arhiva u Kotoru govorio je o specifičnim arhivima Boke na platnu i na kamenu, a Franjo Biljan o usklađivanju režima korišćenja arhivske građe sa potrebama nauke. Zbog šireg značaja problema koji su tretirani, njihove praktične važnosti i aktuelnosti zadržao bih se na istupima Ž. Anića i F. Biljana.

Za sprovođenje načela odabiranja arhivske građe, može se reći, plebiscitarno su zainteresovani i stvaraoci fondova i arhivi — i jedni i drugi zbog toga što omogućuje efikasnije manipulacije aktima i podacima koja akta sadrže. Posmatran sa ovih aspekata, problem je znatno širi nego što se u prvi mah čini.

Poslije rata u nas je bilo nekoliko važećih sistema arhiviranja i sređivanja. To je stvaralo veliko šarenilo u radu arhiva. Uputstvo o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju registraturskog materijala iz 1952. godine, koje je trebalo da unese više unificirajućih elemenata u djelatnost Arhiva, izdato »pod depresijom straha da se ne uništi nešto što je vrijedno«²⁾ — izazvalo je pretjerano čuvanje arhivske građe. Veliki nedostatak bio je u tome što je lišeno preciznijih kriterija. Posjedujući samo jednu opštu listu od desetinu kategorija dokumenata, pojedincu se ostavljalo da sam odlučuje šta treba sačuvati, a šta ne. Nove mjere poduzete 1958. godine (kako Uputstvo o odabiranju arhivske građe, tako i Pravila) nisu bitno promijenile tretman građe. Naime, opštinama se prepuštalo da konkretno odlučuju. Posljedica takve prakse bila je ta (uočena i istaknuta još u Splitu 1964. g.) da se od tekućeg za škartiranje odvajalo samo 1%, dok bi, prema pozitivnom iskustvu, trebalo odbaciti bar deseti dio,

¹⁾ Izvještaj o radu i poslovanju organa Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije (1964—1968). Beograd, oktobar 1968, str. 1.

²⁾ Ibid 10.

³⁾ Stenogram Kongresa, str. 38.

jer gubi društvenu vrijednost. Prvo pitanje koje se nameće je da li će se arhivska građa iz registraturnog materijala odvajati odmah ili će se postepeno izlučivati dio arhivske građe koji je izgubio »operativnu važnost«. Ž. Anić se opredjeljuje za drugi postupak koji se odvija u dužem vremenskom periodu »ne samo zbog toga što čovjek odjedanput ne odlučuje, nego što pojedine kategorije registraturskog materijala mogu, kroz određeni niz godina, da promijene svoj značaj i da postanu takve da bismo ih morali trajno čuvati«.⁴⁾

Od posebne važnosti je tretman listâ. »Načela« predlažu izradu listâ dokumenata ili materijala iz registratura sa određenim rokom čuvanja, a »Uputstva« to preporučuju na više načina, čime se opet stvara šarolikost. Neka republička uputstva predviđaju da tvorci fondova sačine liste, dostave ih arhivima i u saglasnosti sa njima vrše odabiranje dokumenata. Prihvatanjem ovog rješenja, izrazito bi prevagnuo subjektivni kriterij, što bi bio veoma opasno. U pogledu izrade lista moguća su tri rješenja: 1. lista arhivske građe koju treba trajno čuvati; 2. lista registraturnog materijala koji nakon određenog vremena gubi svaki značaj, i 3. jedinstvena lista za sav materijal tvorca s tim da se za svaku kategoriju dokumenata određuju rokovi čuvanja. Ž. Anić je odlučno za jedinstvenu listu (ima se uvid u cjelokupni fond i pruža dobre manipulativne uslove).

Prije izrade lista trebalo bi da se odrede izvori tj. organizacije od kojih bi arhivi prikupljali arhivsku građu, da neke organizacije ne bi uništile dragocjeni materijal, a i zbog međunarodnih obaveza. U pogledu nadležnosti izrade lista Anić je izrazio mišljenje da bi svakako trebalo izbjeći šarolikost koja je stvorena postojećim uputstvima prema kojima liste donose samo arhivi u saglasnosti sa radnim organizacijama. Što se tiče udjela arhiva u izdvajanju nepotrebnog materijala, zagovaralo se da se, u izvjesnim slučajevima gdje je moguće, ono automatizuje, ali neka rješenja u uputstvima odstupaju od tog automatizma. Govoreći o izlučivanju materijala, naročito nastalog poslije 1945. godine, Anić je protiv svakog individualnog odlučivanja i predlaže da Arhivski savjet Jugoslavije donese o tome odluku.

F. Biljan, direktor Arhiva Jugoslavije pokušao je da probleme, sadržane u pristupnom referatu, sagleda u kontekstu pitanja liberalizacije nacionalnih režima u vezi sa korišćenjem arhivske građe u naučne svrhe koje je tretirano na Vanrednom međunarodnom kongresu arhiva u Vašingtonu 1966. godine. Postavljanje ovog pitanja čini se potpuno opravdanim ako se ima na umu da »mogućnost korišćenja arhivske građe ne zavisi samo od njene stvarne dostupnosti, već i od pravnog režima kojim je regulisano njeno korišćenje«.⁵⁾ U ovom pogledu naši arhivi su više zbog redoslijeda poslova znatno veću pažnju posvećivali prikupljanju, sređivanju i čuvanju arhivske građe nego pravnom režimu njenog korišćenja. U nas ne postoji jedinstveni režim korišćenja, ali je zato jedinstvo regulisano načelnim odredbama Opšteg zakona o arhivskoj građi. Analizom zakonskih odredaba pojedinih naših republika i arhiva, Biljan konstatuje postojanje četiri varijante rješavanja problema dostupnosti arhivske građe. Referent je istakao neobičnu ocjenu da bi istraživači (domaći) idući od arhiva do arhiva »ako bi se strogo formalno postupalo, mogli doći u situaciju kao da putuju iz zemlje u zemlju, a ponekad čak i na drugi kontinent«.⁶⁾

Što se tiče stranih istraživača njihov status je regulisan na više načina. Biljan nije sebi postavio cilj da definitivno formuliše predloge, ali je jasno stavio do znanja da bi režim korišćenja arhivske građe trebalo što više prilagoditi interesima nauke. Kongres je upoznat sa izvjesnim sugestijama. S obzirom na to da će redigovan i nešto dopunjen tekst Biljanovog referata biti objavljen u »Arhivistu«, to nema potrebe podrobnije ulaziti u izlaganje i ocjene sugestija.

Referati Ž. Anića i F. Biljana izazvali su živu diskusiju u kojoj su učestvovali: Rašid Hajdarević, Olga Jaćimović, Ivan Srebrnić, dr Miloš Konstantinov, Bosa Filipović, Stevan Knežević, Milovan Bosić, dr D. Janković i dr. S. Mijušković.

Tomislav IŠEK

⁴⁾ Ibid, 40.

⁵⁾ Ibid, 71.

⁶⁾ Ibid, 78.